

ÚJ PEDAGÓGIA AZ AKARATOS GYEREK ÉS A TRANZCENDENCIA SZÉTESÉSE KÖZÖTT

KISS ENDRE

ELTE; OR-ZSE; MTA Statisztikai és Jövőkutatási Bizottsága

Beérkezett: 2022. január 17., elfogadva: 2022. január 25.

EHRENHARD SKIERA: *Das eigenwillige Kind – Erziehung in nachmythischer Zeit*. Weinheim Basel, 2022. Beltz Juventa. 364 p. ISBN: 978-3-7799-6877-1

Ehrenhard Skiera nagy művében a pedagógia univerzális dimenziói születnek újjá, a sikeres pedagógiai interdiszciplinaritás és a jelen új dimenzióinak médiumában. A teológiától a leggyakorlatibb iskolaügyig egymásba átvélő diszciplínák között haladhatunk.

Első pillanatra legrokonszenvesebb a műben a pedagógia területének az eredeti univerzális dimenziókra való újrakinyitása. A konkrét iskolai gyakorlat perspektívái ennél szűkebbek, ahogy az aktuális kutatások horizontja is. Még ha nyilvánvaló is, hogy egy-egy kutatási szegmens egésze szűkebb és differenciáltabb egy ilyen megközelítésnél, mégis időről időre igen fontos emlékeztetni a pedagógia univerzalizálásának tényére. Ebben az értelemben Skiera monográfiája különösen relevánsnak tűnik.

Skiera művének perspektívájában a *pedagógiai jelen* rajzolódik ki, mind gondolatilag és mind gyakorlatában, ez hamar világossá válik az ezt honorálni képes olvasó számára. Az alapkérdés, vajon hogyan lehetséges egy mitológia utáni korszakban a gyermeki akarattal harmonizáló pedagógiai magatartást kialakítani. Skiera a nevelés múltját és bizonyos mértékig a jelen egy részét is „mitológiailag-dogmatikusan” meghatározott nevelésnek nevezi, amellyel szem-

ben a valódi jelent „racionál-pragmatikusan” meghatározott nevelésként jellemzi (7¹).

Az eddigi pedagógiai imperatívuszok a társadalmi alkalmazkodás követelésével léptek fel, amellyel szemben a gyermeki ellenállás természetes jelenség és magától értetődő alaprobléma volt. A gyermeki akarat problémáját hosszú és alapos megalapozás jeleníti meg a filozófiai akarat szabadság elemzésének szövegösszefüggésében. Alapvető, hogy a gyerek „igen”-t mondjon, fogalmazza Skiera (23), de ugyanolyan alapvető, amikor „nem”-et mond. Ezekon az alapzaton jelenik meg a nevelés a hagyományban úgy, mint a „szabadság” és a „kényszer” összeegyeztetése (pl. 25).

A „mitológiai-dogmatikus” nevelésfilozófiák gyakorlatilag tehát a történeti tegnapiig tartottak. Skiera *mutatis mutandis* ezek közé sorolja például még a reformpedagógiát is (pl. 142). A könyv számos nevelésfilozófiát foglal össze és ismertet, amelyek akarva, nem akarva mind valamilyen Abszolútum körül épültek ki, hogy azután erre alapozzák a nevelés végső értékeit, s egyben annak legitimitását. Ez az Abszolútum beleviszi a hatalomgyakorlás

¹ A zárójelbe tett számok a recenzeált mű oldal-számát jelölik.

(szó szerint: „erőszak”-gyakorlás) elemét a nevelésbe, ami által a nevelést a hatalomgyakorlás („Gewaltförmigkeit”, ld. pl. 97) médiumába tolja át. Skiera számos filozófiát foglal össze, amelyekre ugyanez, a végső soron egy Abszolútumba torkolló közös struktúra jellemző. Ezek ugyan viszonylag rövid jellemzések, de teoretikus szakszerűségük vitán felül áll. Ennyi, ennyire eltérő filozófia közös nevezőre hozása természetesen mégsem lehetett problémátlan vállalkozás, nekünk az tűnt fel, hogy például a klasszikus idealizmus, az „objektív szellem” teoretikus legitimációival szemben vannak erős fenntartásai, ebben a fogalmiságban, úgy tűnik, nem képes megpillantani az abban megőrizve-megszüntetett empiriát, azaz egy *rejtett pozitivitást* – emiatt ez az objektívált szellem ugyanolyan „Abszolútum”-má válik a szemében, mint a középkori skolasztika (pl. 161).

Teljesen nyilvánvaló tehát, hogy Skiera szóhasználata *atipikus és filozofikus*. Az eddigi nevelésfilozófiák rekonstrukciója a végső érték rekonstrukciójára redukálódik, s ellentétes irányzatok kerülhetnek így közös nevezőre. De az is nyilvánvaló, hogy mélyen stratégiai ez a gyermeki akarat befolyásolásra és az azzal való küzdelemre választott *atipikus és filozofikus* szóhasználat.

A könyv érdemileg első, terjedelmes problémafelvető része így végső soron mitologikusan dogmatikus nagyelméletek alkalmazásaként mutatja be a pedagógia történetét, ahol a nagyelméletek azt az első-sorban erkölcsi, de pragmatikusan is meghatározó alapot legitimálják, amelyek alapján a gyermeki akarat befolyásolása, adott esetben egyenesen megváltoztatása lehetséges és legitim lehet.

Mielőtt az atipikus és filozofikus felvetés egy-két elemével vitakoznánk, le kell szögeznünk, hogy Skiera esetében a koncepcionális keretnek nem annyira a *helytelenségéről*, mint a *szokatlanságáról* van szó. Ez a keret ugyanis egyáltalán nem akadályozza

meg a szerzőt abban, hogy interdiszciplináris tudását ne alkalmazhassa adekváтан mindvégig. A keret szokatlansága nem jelenti tárgyi tévedések kiindulópontját, s ha ilyenek vannak is, azok nem a szokatlan filozófiai és tudásszociológiai keretezés miatt keletkeznek. *Mutatis mutandis* hasonló vonatkozik a gyermeki akarat kérdésére is.

Láttuk: a mitológiai, filozófiai, majd a posztiszisztematikus filozófiai rekonstrukció a pedagógiai elméletek feldolgozása esetében túlzottan széles keretnek tűnik. A keret körvonalainak illetően kialakítása természetesen annyiban segít a szerző eredendő céljainak megvalósításában, hogy azokra visszautalva posztiszisztematikus, posztmodern vagy éppen önmagukat már nyíltan posztfilozofikusnak tekintő irányzatokban is felfedezhesse az autokráciára törő „abszolút” mozzanatot (így a reformpedagógiában is, ld. 168–169). Jóllehet Skiera éppen hogy érinti a posztmodernet, ez az eljárása végül is nagykönyvszerűen posztmodern lesz. Osztja egyébként a posztmodernnek azt a jól kamatozó csúsztatását is, miszerint egy elmélet nem sajátos hipotézis, de egy Abszolútumra törekvő nagy elbeszélés, amelynek totalitáriánus metafizikája alól haladéktanul fel kell szabadítani az emberiséget. Idetartozik még, hogy egy helyen *Derrida* egy nyaktörően dekonstruktív tételét (218) is megpróbálja pozitívan felhasználni a valóságos gyermeki szükségletekre épített antropológiai pedagógia számára.

Mindenesetre a helyenként szinte a komolytalanságig túldimenzionált és el-túlzott hatalomkritikai fellépés (ami szerint egyes kivételektől eltekintve az összes eddigi pedagógiai elmélet akarva vagy nem akarva olyan abszolút kiindulópontokat akar megfogalmazni, amelyek már születésük pillanatától a szabad gyermeki akarattal szegeződnek szembe) nem homályosíthatja el, hogy ez a probléma, a maga valóságos helyén, erőteljesen létezik,

s minél inkább hátrálunk a történelmi folyamatban, annál explicitebben kerül megfogalmazásra.

Jeleztük, hogy nagyon hasonló a helyzet a gyermeki akarat elleni intervenciókkal szemben is. A közelmúlt és a jelen valóságos pedagógiai gyakorlata a gyermeki akaratnyilvánításokkal kapcsolatban már hatalmas elváltozásokat mutat. Mindenesetre ez a probléma is létezett, és ha ugyancsak minél inkább visszafelé haladunk a neveléstörténet hagyományába, annál inkább képes ez is a maga eredeti nagyságrendjében megmutatkozni. De azért azt sem hallgathatjuk el, hogy Skiera túl hamar „adja meg magát” a nevelés és a kényszer sorsszerű összekapcsolódása gondolatának. Rövid úton „nyilvánvaló”-nak mondja (47), hogy a neveléshez a kényszer eleme társul. Ebben az esetben a „kényszer”-nek egy eleve erős változatában gondolkodik, amelynek hátterében nem nehéz felismerni a totalitarizmus árnyait. Nem szeretnénk persze naivnak látszani, s recenzióknk más helyén is elismertük már a kényszer valóságos történelmi jelensőségét (miközben azt sem értjük, miért tekintik ezt annyian Michel Foucault eredeti intellektuális felfedezésének). Ennek ellenére Skiera kényszerfogalma rendelkezik az eleve komoran túlfeszített lényeglátás jegyével, hatalomértelmezése is tudásszociológiai szempontból túlfeszített, maga mögött hagyja a társadalomontológiai realitásokat. A kényszer ily módon nyomban szélsőséggé váló uralkodó állapota nem találkozik sem a társadalmi reprodukció, sem a *társadalomontológiai normalitás* dimenzióival (gondoljunk például a kisgyermek hiányzó veszélyérzetének tényére, amelyet évtizedek alapos megdolgozása után Walt Disney sziklákról leugró rajzfilmalakjai tesznek otthonossá, hogy azután később az ún. extrém sportok világában szikláról sziklára szökkenve a földgolyó egy nagy *Flinstone család*dá változzon).

Bírálatunk tehát nem tartja igazán szerencsésnek az eddigi nevelésfilozófiák strukturálásának a könyvben kialakított végleges változatát. Ugyancsak nem tartja szerencsésnek a nevelés történetének a gyermeki akarat szabadsága elleni hadjáratként való felfogását, de ezeket csak a keret problémáinak látja. Részben azért, mert a keret aránytalanságai, mint már említettük is, egyáltalán nem torzítják az egyes történelmi és tudományos megállapítások igazságtartalmát, de részben azért sem, mert mindkét probléma – ha nem is kell eltúlozni azokat – ma is valóságos, még akkor is, ha például a posztmodern abszolútumra törő akarata egészen más jellegű, mint a korábbi irányzatoké, amiért is rendre fel sem szokták ismerni.

A túlfeszített keret két döntő elemének valóságos kritikáját egyébként nem a tudományosságnak és a filozófiának kell elvégeznie, de elvégzi maga a triviális valóság is. A részben a *globalizáció*, részben a *neoliberalis* berendezkedés dominálta oktatási rendszerben mindent felülír a hatékony iskolázottság megszerzésének imperatívusza, s így a tanulóknak bizonyosan kevés energiájuk marad az egyes nevelési elméletek abszolutisztikus jellegének felismerésére és annak kritikájára.

Skieránál a gondolkodás új mitológiátlanításának korszaka – a mitológia utáni kor – nemcsak a filozófiai nagy elbeszélések vége, de a világvallásoké is, sőt, visszamegy a világvallások elé is. Mindez a horizontegyesítés távolról emlékeztet a *Frankfurti Iskola* szóhasználatára is, amely talán a legnagyobb hatást gyakorolta a képzett filozófusra. A meghaladott metafizikai jellegű végső értékek (das Unbedingte) leváltására Skiera filozófiai perspektivizmust is ajánl, igaz, ezt, mint perspektivizmust, nem fejti ki. Sokat beszél pragmatizmusról, akár a szó legrágabb értelmében is, de nem használja ki a konkrét összefüggésekben az „optimum” fogalmi lehetőségeit,

ezért az elmélet az Abszolút hatalma és az éppolyan abszolútnak feltételezett gyermeki szabadság helyenkénti szembekerülésének konstatálásán túl nem tud kiutat keresni az optimalitás fogalmi körében.

Amikor Skiera először beszél antropológiáról, akár még gyanakodhatunk is, hiszen ez a típusú antropológia, jóllehet egy évszázada már vannak nagy klasszikusai (Scheler, Plessner, Löwith és mások) nemcsak történelmi mértékben új tudomány, de számos előnyét és hátrányát mutatja fel az addigi kiépült tudományrendszer oldaláról nézve köztes területek kutatásának. Skiera könyvének kiemelkedő érdeme, hogy sikerül felmutatnia a mű második részében, miszerint *ez az antropológia igazi megoldás lehet.*

Mint láttuk, a mű első nagy részében igen differenciált módon integrálta a pedagógia alapkérdését a *gyermeki akarat* (pl. *Widerständigkeit*) és a legtöbb pedagógiai rendszer saját központi értékének megvalósítására redukált, nem politikai értelemben vett „totalitarianizmus”-ának konfliktusára. Ezt az elkerülhetetlen, mert strukturális konfliktust Skiera antropológiai koncepciója hivatott feloldani. E megoldás tartalma a művelt társadalom azon részénél, amelyik a gyermeket, iskolában és iskolán kívül, eleve értéknek és a nevelést ezért eleve kivételes élethelyzetnek tekinti, a napi gyakorlat szerves részeként már jóval korábban is benne volt a pedagógiai valóságban. Skiera tehát olyan alagra építkezik, amelynél a gyakorlat lekörözte az elméletet és a tudományos megközelítéseket. Antropológiai koncepciójának elemei igen sokrétűek, még ha Skiera nem tér is ki mindegyikre, így például az emberi primér impulzusok értelmezésére (Skiera nem használja ezt a fogalmat), *Friedrich Schiller*

lényeglátó emberfelfogására, olyan egy mástól eltérő szerzők gondolataira, mint *Kracauer* vagy *Beuys*. Skiera megoldásának legfontosabb összetevője az elismerés- (Anerkennung) elmélet alkalmazása, s ennek ennyire közvetlen és logikus pedagógiai alkalmazását máshonnan eddig valóban nem ismerhettük. A hegeli elismerésért vívott harc valóságos gondolati reneszánszát élte meg a hetvenes évektől. Egy ideig a politikum paradigmájának lényegét látták benne, ami ekkor meg is alapozta a politikai alrendszert. Ezután több humán megközelítést egyesítő társadalomantropológiaként értelmezték, ugyancsak átfogó jelleggel. Skiera (és azok a szerzők, akikre ebben a vonatkozásban hivatkozik) ebből az átfogó és már ebben az állapotában is szintetizáló antropológiából teszi meg a döntő ugrást a pedagógia megújítása felé. Ezekre a már masszív és más területeken közismert alapzatokra építi fel a gyermeki szükségletek piramisát. A megértett és néhány esetben már ki is fejtett és összegezett formában is megjeleníthető „valóságos” szükségletekkel szembesítve nevezheti Skiera a maga felfogását „reszponzív” pedagógiának (pl. 197-től). E pedagógiai reszponzivitás előfutárainak tekinti *Agostont*, *Erasmust* és *Come-niust* (ld. 68–79).

Skiera műve bátor kiállítás a pedagógia univerzalizálásának eszméje mellett. Nemcsak megjelenít egy univerzális dilemmát (a *gyermeki akarat* és a legtöbb pedagógiai rendszer saját központi értékének megvalósítására redukált, nem politikai értelemben vett „totalitarianizmus”-ának konfliktusát), de az antropológia egy konkrét értelmezésével meg is oldja azt. Megoldása további kérdésekhez vezethet, de esetében nemcsak az ördög, az angyal is rejlik a részletekben.

A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerüljenek.